

Economisch-Statistische Berichten



UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDS ECONOMISCH INSTITUUT

7 JULI 1971

56e JAARGANG

No. 2805

Sociaal beleid

Door de wetten op de jaarrekening, het enquêterecht, de structuur van de onderneming en de ondernemingsraad zal het sociale beleid van de onderneming ingrijpend gewijzigd moeten worden. Deze „sociale” wetten konden slechts tot stand komen doordat zowel werkgevers als werknemers de onderneming niet meer zien als een organisatie die uitsluitend naar winst streeft en waarbij de arbeider slechts een produktiefactor is zonder ideeën en gevoelens. Het is interessant na te gaan waarom de inzichten zich in de loop van de tijd hebben gewijzigd. Ofschoon deze probleemstelling meer op het gebied van de sociaal-psycholoog dan op dat van de econoom ligt, wil ik toch proberen hier een antwoord op te geven.

In de eerste plaats wil ik er erop wijzen dat in de onderneming het voeren van een beleid, dat niet alleen gericht is op materiële behoeften, maar ook op immateriële, economisch een dwingende noodzaak kan zijn. We zien dit verschijnsel duidelijk in de organisatieleer, die de onderneming vroeger slechts als een technische eenheid zag, die alleen produkten of diensten moest voortbrengen; ook de mensen werden als machines beschouwd. Het productieproces werd zoveel mogelijk gestandaardiseerd en de arbeiders konden met prestatiebeloningen en door specialisatie tot hogere prestaties gedreven worden. Als reactie hierop ontstond een stroming die zich slechts met de menselijke relaties bezighield. Uit beide stromingen is een synthese ontstaan, waardoor thans in de organisatieleer rekening wordt gehouden met sociaal-psychologische, technische en sociologische kenmerken. Men is tot het inzicht gekomen dat participatie van de werknemer in het bedrijfsbeleid vaak tot de beste economische resultaten leidt. Door de participatie worden taken, bevoegdheden en soms ook verantwoordelijkheden gedelegeerd, waardoor de werknemer zich beter kan ontplooiën.

In de tweede plaats is er een verandering opgetreden in de gevoelens van de mens, waardoor een grotere solidariteit is ontstaan.

In de derde plaats heeft er vanaf de tweede wereldoorlog een grote welvaartsstijging plaatsgevonden. Hierdoor gingen de werkgever en de werknemer zich steeds minder van elkaar onderscheiden en had de werkgever meer gelegenheid zich solidair op te stellen tegenover zijn personeel, terwijl de werknemer zijn patroon niet meer als een uitbouter zag. Door de grotere welvaart kon men zich permitteren de klassenstrijd op te geven.

Alle drie factoren kunnen elkaar overigens hebben beïnvloed. Eigenlijk is het niet zo erg interessant waar-

door een goed sociaal beleid wordt veroorzaakt, als zo'n beleid maar wordt gevoerd. Zo zou ik ook het rapport van het Verbond van Nederlandse Ondernemingen en het Nederlands Christelijk Werkgeversverbond willen zien, dat vorige week is verschenen¹. Dit rapport is samengesteld door een werkgroep, die door beide werkgeversorganisaties werd ingesteld, omdat de structuur van de onderneming, de zeggenschapsverhoudingen en de wijze waarop het ondernemingsbeleid gevoerd moet worden, de laatste jaren snelle ontwikkelingen doormaken. Hoewel niet ieder lid van de werkgroep de inhoud van het rapport letterlijk voor zijn rekening neemt en niet iedere onderneming, die lid is van één van beide werkgeversorganisaties, ermee in zal stemmen, kan toch gesteld worden dat de werkgeversorganisaties hiermee tonen een actief sociaal beleid te willen voeren. Een drastische verandering van onze maatschappijstructuur valt evenwel niet te verwachten. Aan de beginselen hiervan blijven de werkgevers trouw. Uitgangspunt van het ondernemen is het produceren om in de welvaartsbehoeften te blijven voorzien. Dit vereist een beleid dat democratisch en open is zodat de mensen zich kunnen ontplooiën, aldus het rapport.

Het is te hopen dat de vakbeweging dit rapport als discussiestuk zal willen aanvaarden, ook al wordt die vakbeweging door de werkgroep niet altijd even recht gedaan. De volgende opmerkingen in het rapport dwingen namelijk tot nadenken: „De vakbeweging heeft verzuimd zich tijdig en in voldoende mate op de meer latente behoeften te richten; de vakbeweging heeft te laat de vraagstukken van medezeggenschap tot milieuhygiëne, van onderwijs tot arbeidsmarkt en al wat daarmee samenhangt onderkend; de vakbondsleden blijken niet in voldoende aantal bereid en/of in staat het denken van de leiding te volgen”. Uit een onderzoek, uitgevoerd in opdracht van de Stichting Stuurgroep Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek, blijkt duidelijk dat ook de leden van de werkgeversorganisaties het denken van hun leiding niet altijd volgen. Bovendien vraag ik mij af of de werkgeversorganisaties wat betreft het niet tijdig inzien van maatschappelijke problemen, samenhangend met het onderwijs, milieu, medezeggenschap enz., zich in gunstige zin van de vakbonden onderscheiden. Desalniettemin zal ook de vakbeweging over dit rapport van oordeel kunnen zijn, dat uitvoering van de hierin genoemde voorstellen een flinke stap in de goede richting zal zijn.

L. H.

¹ VNO en NCW, „Sociaal beleid in ondernemingen, uitdaging vanuit het nieuwe ondernemingsrecht”.

Inhoud

Sociaal beleid	621
De welvaart in zeven landen ..	622
Drs. R. F. M. Lubbers:	
Woningbouw	623
Dr. H. M. H. A. van der Valk:	
Crisis in wetenschappelijk on- derwijs Verenigde Staten	624
W. van den Panhuizen:	
„Vrije” en „contractuele” be- sparingen	627
Verslag van het NEI over 1970	629
Oost-Europa kroniek	632
Mededelingen	635
Boekennieuws	635

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos,
R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers,
P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck,
A. de Wit

Redacteur-secretaris: L. Hoffman

Economisch-Statistische Berichten

Weekblad van de Stichting Het Nederlands
Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50,
Rotterdam-3016;

kopij voor de redactie:

postbus 4224. Telefoon:

(010) 14 55 11, toestel 3701. Bij
adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje
meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud,
getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f. 44,72 per jaar,
studenten f. 31,20, franco per post voor
Nederland, België, Luxemburg, overzeese
rijksdelen (zeepost).

Prijs van dit nummer: f. 1,50. Abonnementen
kunnen ingaan op elke gewenste datum,
maar slechts worden beëindigd per
ultimo van een kalenderjaar.

Betaling: giro 8408; Bank Mees & Hope
NV, Rotterdam; Banque de Commerce,
Koninklijk plein 6, Brussel,
postcheque-rekening 260.34.

Advertenties: N.V. Kon. Ned. Boekdrukkerij
H.A.M. Roelants, Lange Haven 141,
Schiedam, tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

De welvaart in zeven landen

De meest gebruikte maatstaf om de welvaart van een land te meten is het nationale inkomen, of het bruto nationale produkt, per hoofd van de bevolking. Van de landen Zweden, Nederland, Zwitserland, West-Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten en Japan blijken volgens deze maatstaf de Verenigde Staten het welvarendst te zijn en Japan het armst, terwijl Nederland op de zesde plaats staat.

De bovengenoemde maatstaf is erg grof, omdat niets over de verdeling van het nationale inkomen wordt gezegd. Daarom is in de onderstaande tabel tevens het loonaandeel opgenomen. In de zeven genoemde landen is het loonaandeel het grootst in het Verenigd Koninkrijk, dat op de voet wordt gevolgd door de Verenigde Staten en Zweden, terwijl dit aandeel het laagst is in Japan; Nederland staat op de zesde plaats. Daarentegen is de personele inkomensverdeling het meest genivelleerd in Japan; hierna volgen achtereenvolgens Zweden, het Verenigd Koninkrijk, de Verenigde Staten, Nederland en West-Duitsland (zie het loonaandeel van de hoogste 10% inkomensstrekkers).

Het uiteindelijke doel van het economisch handelen is de consumptie. Vandaar dat voor de hier genoemde landen is nagegaan hoe hoog het procentuele aandeel van de totale consumptieve bestedingen in het BNP is. Dit aandeel is het hoogst in het Verenigd Koninkrijk en het laagst in Japan. Nederland staat op de vijfde plaats. Het procentuele aandeel van de overheidsconsumptie in het BNP is het hoogst in Zweden en het laagst in Japan; Nederland staat weer op de vijfde plaats.

Kijken we naar de absolute particuliere consumptie, dan zien we de Verenigde Staten aan de top staan met Zweden op de tweede plaats, hoewel in Zweden het procentuele aandeel van de particuliere consumptie in het BNP gering is. Het land met het hoogste procentuele aandeel, het Verenigd Koninkrijk, staat op de vierde plaats wat betreft de particuliere consumptie per hoofd, echter nog steeds boven Nederland, dat de zesde plaats inneemt, gevolgd door Japan.

	Zwe- den	Neder- land	Zwit- serland	West- Duits- land	Ver- enigd Konink- rijk	Ver- enigde Staten	Japan	Jaar of periode
BNP per hoofd, US \$ a)	2.440	1.370	2.150	1.810	1.470	3.450	820	1968
Particuliere consumptie per hoofd, US \$ a)	1.490	900	1.340	1.090	1.140	2.400	570	1968
Groeiwet (in %) reële BNP	4,5	5,4	4,6	5,2	3,0	4,4	11,5	1960-1969
Consumptie als percentage van BNP	55,3	56,1	58,0	56,2	63,0	61,2	52,2	1968
Overheidsconsumptie als percentage van BNP	21,9	15,4	11,7	15,7	18,1	21,0	8,4	1968
ICOR	5,4	4,8	6,0	5,4	5,9	3,9	2,9	1959-1969
Bruto investeringen per hoofd, US \$ a)	630	430	600	480	340	630	410	1968
Loonaandeel	71,3	56,1	63,2	65,9	74,9	71,4	55,1	1967-1968
Loonaandeel hoogste 10% inkomensstrekkers	28	34	—	41	29	30	26	—

a) Prijzen 1963.

Bron: Olle Lindgren en Erik Lundberg, Sweden's Economy in an International Perspective, in *Skandinaviska Banken Quarterly Review*, 1971, nr. 1, blz. 1 t/m 8.

Japan blijkt met 11,5% de hoogste reële groei van het BNP te hebben; Nederland staat op de tweede plaats en het Verenigd Koninkrijk op de laatste. Wat betreft de stabiliteit van deze groei staat Japan op de eerste plaats, gevolgd door achtereenvolgens Zwitserland, Zweden, de Verenigde Staten, Nederland, het Verenigd Koninkrijk en West-Duitsland.

Per hoofd van de bevolking hadden de Verenigde Staten en Zweden de hoogste investeringen (een bron van de welvaart) en Japan de laagste, terwijl de produktiviteit (gemeten met behulp van de "incremental capital-output ratio" = ICOR) van de investeringen het hoogst is in Japan en de Verenigde Staten en het laagst in Zwitserland en het Verenigd Koninkrijk.

We kunnen de voorzichtige conclusie trekken dat, in vergelijking met de overige genoemde landen, de welvaart, gemeten met (gebrekkige) economische maatstaven, het hoogst is in Zweden, gevolgd door de Verenigde Staten. De welvaart is in Japan het laagst, terwijl Nederland zeker niet tot de koplopers behoort.

L. H.

Woningbouw

In onze maatschappij is de woningbouw een centraal probleem. Men kan verbaasd staan over de vele en uitgebreide visies die regelmatig door deskundigen aan de openbaarheid worden prijsgegeven. Het is kennelijk een complex vraagstuk waarover het gemakkelijker is te spreken dan er een oplossing voor te vinden. Hoe intrigerend het probleem ook is, men moet daarom als sociaal-econoom wel huiveren over woningbouw te theoretiseren. Wanneer men echter niet gehinderd wordt door enige deskundigheid kan men zich beperken tot het signaleren van enkele fundamentele kenmerken ten aanzien van woningbouw en woningconsumptie.

Allereerst is het duidelijk dat de consumptie van het artikel woning zich over een groot aantal jaren uitstrekt. Dit impliceert een merkwaardige plaats in het totaal van het consumptiepakket. Waar de welvaart over een groot aantal jaren aanzienlijk toeneemt, zal de beschikbare koopkracht voor het artikel woning, gezien over de totale gebruiksduur van de woning, overeenkomstig toenemen. Anticipatie hierop bij de bouw c.q. aanschaf van een woning gebeurt slechts zeer gedeeltelijk. Hier schuilt de financieringsproblematiek achter. Men kan wel theoretiseren over toekomstige grotere welvaart, maar de woning moet nu gefinancierd worden. Dit geldt zowel micro- als macro-economisch.

Een tweede fundamenteel kenmerk is dat de woning een structurele en geobjectiveerde consumptiebehoefte is; de maatschappij stelt hiervoor duidelijke, voor alle burgers geldende, minimum normen; zelfs als die normen (nog) niet in overeenstemming zijn met de koopkracht van de lager betaalden.

Een derde, minder fundamenteel, maar daarom niet minder opvallend kenmerk is, dat door de jaren heen de prijsstijgingen in de woningbouw opvallend hoog zijn geweest. Men is dan geneigd in eerste instantie de efficiency-verbetering van de productie enerzijds en de al of niet constante kwaliteit van het produkt woning anderzijds te gaan analyseren. Een belangrijker punt is echter waarschijnlijk dat, naarmate een maatschappij welvarender wordt, de bouwvakker relatief steeds beter betaald



wordt ten opzichte van de andere beroepen. Voor zover hierdoor de nominale prijsstijging van een woning geëvenaard of benaderd wordt door de groei van het nationaal inkomen per hoofd van de bevolking, is er geen of weinig ruimte voor werkelijke verlichting van het woningnoodprobleem (woningnood dan gezien als een vraagstuk van relatieve schaarste).

Het lijkt verstandig bovenstaande kenmerken niet te zien als bron van irritatie of van politieke discussie, maar deze eenvoudigweg als feitelijk gegeven te accepteren. Wanneer men dat doet, dringen zich twee vragen op. Met betrekking tot de speciale financieringsproblematiek (het eerste bovengenoemde fundamentele kenmerk) vraagt men zich af waarom bij de potentiële oplossingen het „eigen” woningbezit relatief zo laag gewaardeerd wordt. Als er één methode is om de spaarquote (en de consumptiequote) ten gunste van de woningbouw te verhogen, is het eigen woningbezit dat wel. Een goedkoopgeldpolitiek van overheidswege hiervoor met per lening een geleidelijk stijgende rentevoet door de jaren heen lijkt voor de hand liggend. (Dit is een spiegelbeeld van de huidige subsidieregeling voor de eigen woning).

Met betrekking tot de structurele kostenstijging van de woning vraagt men zich af waarom niet als beleid gekozen wordt de jaarlijks toegestane huurverhogingen voor een langere periode gelijk te maken aan de nominale netto-loonstijgingen. Als iedereen dit weet is er in ieder geval een stuk duidelijkheid geschapen, die de woningbouw en het eigen woningbe-

zit zal stimuleren; de koopkracht zal dan in meerdere mate op de woningbouw worden gericht.

Dat in dit systeem slechte woningen betrekkelijk snel een hogere, toegestane, prijs zullen krijgen dan de huurder ze waard acht, is nogal vanzelfsprekend. Men moet echter goed onderscheiden of de woning objectief te duur wordt of slechts subjectief, vanuit het gezichtspunt van de huurder. Het spanningsveld, dat hier ongetwijfeld ligt, zal wellicht verkleind kunnen worden door aan verhuurders, als deze van de mogelijkheid tot huurverhoging gebruik willen maken, strenge eisen ten aanzien van onderhoud enz. te stellen.

Uiteraard blijft er ook dan nog een brok sociale problematiek over. Men kan zich echter niet aan de indruk onttrekken, dat de woningbouw de dupe is van ideologische bijziendheid. Huurverhoging wordt teveel ervaren als een soort kapitalistische uitbuiting, terwijl men daarbij dan vergeet dat systematische huurverhogingen in relatie tot de ontwikkeling van de bouwrijzen de enige methode vormen de huurlast op evenredige wijze over de generaties te spreiden. Men is zo gefascineerd door het kapitalistische effect van huurverhogingen dat men vergeet dat het ook en vooral een middel is om „eenheden woongenot” voor ieder even duur te maken.

Wanneer men zich realiseert hoe enerzijds ons fiscale systeem een belangrijk deel van deze grotere huuropbrengsten (voor zover het al niet gemeenschapsbezit, eigen woningbezit of benutting voor achterstallig onderhoud betreft) wegbelast en hoe anderzijds de sociaal zwakkeren rechtstreeks steun kunnen ontvangen voor deze huren, dan lijkt de aversie tegen gesystematiseerde huurverhogingen op een gevaarlijke kortzichtigheid.

Als men deze filosofie van nominale huurverhogingen, gekoppeld aan nominale netto-inkomensstijgingen per hoofd van de bevolking, zou durven verbinden aan een fundamentele goedkoopgeldpolitiek ten gunste van eigen woningbezit, zou het mes aan twee kanten snijden.

Crisis in wetenschappelijk onderwijs in Verenigde Staten

Dr. H. M. H. A. VAN DER VALK*

Inleiding

Het wetenschappelijk-onderwijssysteem in de Verenigde Staten is de laatste 10 à 15 jaren de gangmaker geweest voor de hervormingen van het wetenschappelijk onderwijs in verschillende landen in de wereld. En nu bevindt zich dit stelsel, dat in vele opzichten als voorbeeld heeft gediend, zelf in moeilijkheden, die door een groot aantal Amerikaanse deskundigen als een crisistoestand worden beschouwd. Nu de kruitdamp van de studentenrellen is opgetrokken — in het lopende academische jaar zijn zij sterk verminderd — bezinnen velen zich op de oorzaken. Welk college of welke universiteit men ook bezoekt, overal ontmoet men bezorgdheid en onzekerheid. De malaise is vrij algemeen, d.w.z. zij strekt zich uit van de presidenten van wetenschappelijke onderwijsinstellingen en de staf tot de studenten, die thans de gevolgen ondervinden van de economische teruggang in 1970. Zo vlot als afgestudeerden in de jaren zestig een plaats vonden, zo moeilijk is het thans¹. Het zijn vooral de afgestudeerden die hun studie met leningen financierden, die in moeilijkheden verkeren.

De universiteiten worden van alle kanten met kritiek overladen, niet alleen door de studenten, maar eveneens door het geïnteresseerde publiek, onder wie vooral alumni van particuliere instellingen, en politici, vooral die van de „States”. Het zijn thans de „State” colleges en universiteiten, die zich in financiële moeilijkheden bevinden, terwijl vele particuliere instellingen — in aantal, maar niet in studentental groter dan de overheidsinstellingen — reeds veel langer met financiële moeilijkheden te kampen hebben.

De grootste moeilijkheden op dit gebied dateren echter van de laatste jaren en zijn voor een deel aan de studentenrellen toe te schrijven, waardoor de bijdragen van de „States”, alumni en het bedrijfsleven zijn verminderd. Door een vrij algemene personeelsstop en het moeten afkappen van taken, wordt invoering van noodzakelijk geachte verbeteringen vaak belemmerd.

De gebeurtenissen op academisch gebied in de laatste 10-15 jaren hebben het karakter van een „go and stop”-politiek. Bezuinigingen komen juist in een periode dat hervormingen en verbeteringen noodzakelijk zijn, onder meer door in het verleden gemaakte fouten.

Onevenwichtige ontwikkeling

Wat in het Amerikaanse onderwijs in de jaren zestig heeft plaatsgevonden, kan men typeren als een onevenwichtige ontwikkeling. In die jaren zijn de uitgaven voor wetenschappelijk onderwijs enorm gestegen. Daarbij viel de nadruk vooral op de „graduate” studie (on-

geveer overeenkomend met de doctorale studie en het schrijven van een dissertatie in Nederland). Parallel hiermede werd de research verbreed en verdiept. De algemeen aanvaarde gedachtengang in die tijd was, dat educatieve uitgaven en met name investeringen, altijd productief waren. Ook thans nog heersen deze ideeën onder academici, waarbij de extreme opvatting gevoegd kan worden, dat de eis van een kosten-baten-analyse voor educatieve uitgaven feitelijk onbehoorlijk is.

De hoge uitgaven voor de „graduate” studie en universitaire research hebben bijgedragen tot de technologische vooruitgang. Deze vooruitgang was mogelijk door toenemende specialisatie voor meer en meer beroepen. De Amerikaanse suprematie op technologisch gebied leidde in de jaren zestig in Europa tot bezorgdheid, waarvan verschillende boeken en geschriften getuigen. Van deze kant beschouwd, waren de educatieve investeringen zeker productief.

Deze ontwikkeling had echter ook voor Amerika nadelige gevolgen, met name voor het laagste niveau van het wetenschappelijke onderwijs, de studie op de colleges (studie voor de „bachelor's degree”, enigszins te vergelijken met de kandidaatsstudie hier). Het waren vooral de studenten op de colleges van de beste universiteiten, die onder genoemde ontwikkeling leden². De hoogleraren van die universiteiten concentreerden hun aandacht op de promovendi en de eigen research en verwaarloosden daardoor de „undergraduate” studie. Dit terrein werd geheel of voor een groot deel overgelaten aan wetenschappelijke medewerkers³.

Hiermede wordt het probleem van de onrust op de Amerikaanse wetenschappelijke instellingen benaderd. Dit is een gecompliceerder vraagstuk dan in vele andere landen, omdat het probleem van de minderheden en

* Dit artikel is geschreven naar aanleiding van recente gesprekken die de auteur op wetenschappelijke instellingen in Amerika had en lezing van een rapport over dit onderwerp.

¹ In het begin van dit jaar waren ongeveer 100.000 „scientists” en „engineers” werkloos. Dit heeft reeds geleid tot een omkering van de „brain drain”, die in de jaren zestig, vooral in het Verenigd Koninkrijk, zoveel reacties heeft opgewekt.

² Elke Amerikaanse universiteit heeft een college voor „undergraduate” studie. Daarnaast zijn er zelfstandige colleges, instellingen waar geen „graduate” studie mogelijk is.

³ Zie in dit verband ook het artikel van Prof. A. C. Zijdeveld in de „Sociologische Gids”, no. 6, 1970, gedeeltelijk weergegeven in „ESB” van 24 februari 1971.

de Vietnam-oorlog daarin mede een rol spelen. Het kan in dit korte bestek niet in zijn geheel behandeld worden. Vanzelfsprekend zijn er problemen, die dezelfde zijn als die in andere landen. Hoe dit ook zij, uit een uitgebreid onderzoek dat het vorige jaar is verricht, blijkt dat de kritiek van de studenten zich vooral richt op de kwaliteit van de docenten en het leerprogramma⁴. Daarmede wordt de kern van het vraagstuk geraakt. Immers, de essentiële taak van deze instellingen is de studenten te onderwijzen in wetenschappelijk leren denken. Dit leerproces schijnt in verschillende wetenschappelijke onderwijsinstellingen in Amerika in niet onbelangrijke mate achteruit te zijn gegaan. Men kan het ook zo uitdrukken dat vele studenten een pakket onderwijsdiensten werd verkocht dat niet overeenkwam met de daarop aangekondigde kwaliteit. Deze uitspraak is alleen te begrijpen als men bedenkt, dat de kwaliteit van onderwijsinstellingen in de Verenigde Staten sterk uiteenloopt. Het is niet te verwonderen dat ook de ouders van vele studenten kritiek leverden. Immers, de voor Nederland uitzonderlijk hoge collegegelden, vooral voor de vele particuliere instellingen, worden vrijwel jaarlijks verhoogd; daarom verlangt men goede waar.

De kritiek van de studenten richt(te) zich ook op het leerprogramma en op de grote waarde, die aan de op dit programma gebaseerde diploma's door werkgevers — overheid en particulieren — wordt toegekend. Onderwijsinstellingen passen zich meestal langzaam aan bij de verkregen nieuwe kennis en vaak leidt dit weer tot verzwaring van de stof. Te weinig tijd wordt er door hoogleraren gegeven aan het uitdenken van nieuwe methoden. In de Verenigde Staten is men, in navolging van Europa, in de laatste 10 à 15 jaren steeds meer een overdreven waarde gaan hechten aan diploma's. Alsof deze altijd bekwaamheid en geschiktheid garanderen! Peter F. Drucker noemt dit het diplomagordijn⁵. De niet-gediplomeerden zijn uitgesloten.

Wat het leerprogramma betreft, dit houdt ook verband met een andere levenswaardering van een deel van de jongere generatie en met de kritiek op de maatschappij. Waarschijnlijk mede door de grote werkloosheid onder "scientists" is er een toenemende belangstelling op te merken voor A-vakken, vooral voor de rechten, en voor de medische studie. Deze studies spreken de jongeren aan, omdat zij de gelegenheid geven bij te dragen tot veranderingen op sociaal gebied.

Zojuist werd opgemerkt dat het pakket onderwijsdiensten niet overeenkwam met de daarop vermelde kwaliteit. Ook bij de ontvangers van deze pakketten is er iets niet in orde. De ontevredenheid van de studenten vloeit volgens deskundigen ook voort uit het feit, dat een deel ervan niet op de colleges thuishoort. In een recent rapport⁶ is namelijk de aandacht gevestigd op het grote aantal „onvrijwillige" studenten, onder meer af te leiden uit het grote aantal studenten die de studie opgeven. Sterke pressie uit de samenleving houdt de studenten in een soort dwangrol. Deze druk komt voort uit de houding van de ouders, het sociale stigma van gesjeesd te zijn, de wetenschap dat de verkregen toelating tot een college na zekere tijd verloopt, een zaak dus van nu of nooit, de wens om de dienst te ontlopen, en het scepticisme van werkgevers (overheid en particulier bedrijf) t.a.v. een sollicitant uit wiens levensloop blijkt dat hij niet een „bachelor's"-graad heeft behaald⁷.

Het rapport trekt hieruit interessante conclusies. Het stelt de vraag, waarom de natie uitgaven zal doen voor een verdere toeneming van het aantal studenten, indien zij daarmede toegang verschaft tot een vluchtplaats voor een onbepaald aantal jonge mensen, die op een leeftijd van 18 jaar nog niet rijp voor verder onderwijs zijn.

Daartegenover staat, dat er een groot aantal vrouwen en mannen zijn die op latere leeftijd nog een wetenschappelijke opleiding zouden willen volgen. De motivatie die vaak bij jongere mensen ontbreekt, is er bij deze groep, maar de belemmeringen om het doel te bereiken, zijn enorm. Bijv. de moeilijkheid om de nieuwe studiekeperioede te financieren, zelfs als men zeker zou zijn van het behoud van zijn betrekking, en de regels die talrijke wetenschappelijke onderwijsinstellingen stellen voor de maximum leeftijd waarop men, zelfs voor de "graduate" studie, wordt toegelaten⁸.

Wenselijke hervormingen

Het rapport acht het wenselijk verschillende verbeteringen in te voeren. Zo stelt het, dat zonder belangrijke hervormingen van het huidige systeem, aan het toenemend aantal studenten geen passend onderwijs kan worden gegeven. Er zal meer diversificatie in onderwijsinstellingen moeten plaatsvinden in de zin van nieuwe onderwijsinstellingen, publieke zowel als particuliere. Docenten en studenten moeten meer ervaring buiten de campus opdoen. De academische gemeenschap moet opnieuw vaststellen hoe effectief de beschikbare middelen worden gebruikt.

Verreweg het belangrijkste van het rapport is het deel, waar het zich uitspreekt voor een „new educational enterprise". Deze kan voortkomen uit een bestaande instelling maar kan ook een geheel nieuwe instelling zijn. Het rapport geeft drie voorbeelden van instellingen die de schepping zijn van een volhardende en fantasierijke educatieve ondernemer. Het woord ondernemer is hier op zijn plaats als men denkt aan het banen van nieuwe wegen en het oproeien tegen de stroom van gevestigde belangen. Om de vernieuwing te doen plaatsvinden, moeten energieke, fantasierijke personen worden aangetrokken voor betrekkingen in het wetenschappelijk onderwijs. Ook de ware ondernemer moet hier een plaats kunnen vinden. Dat is nodig om

⁴ *Helaas beschikken we niet over deze studie. Wel werd onze aandacht hierop gevestigd.*

⁵ In "The Age of Discontinuity", blz. 309.

⁶ US. Department of Health, Education and Welfare, "Report on Higher Education", Washington DC, maart 1971. Dit rapport is het werk van een onafhankelijke "Task Force", ingesteld door de Ford Foundation, en „does not necessarily reflect the policies of the Department of Health, Education and Welfare".

⁷ De "bachelor's"-graad is voor vele jongeren het eindpunt van hun studie. Werkgevers hechten aan dit diploma grote waarde; in de laatste 5 à 10 jaren wordt echter steeds meer gevraagd naar een "Master's Degree".

⁸ Afgezien van de leeftijdsdiscriminatie, bekritiseert het rapport ook de discriminatoire praktijken van wetenschappelijke instellingen tegen de studie en tewerkstelling van vrouwen. Verbazingwekkend om dit te lezen over een samenleving waarin de vrouw zo'n belangrijke plaats inneemt!

van het wetenschappelijk onderwijs een gebied te maken "where the action is". Peter Drucker, de bekende deskundige op management-gebied, drukte het reeds enkele jaren geleden heel sterk uit: "The University may well offer the most challenging, the most difficult, but also the most needed of all managerial tasks around today"⁹.

Een ander element is, dat verkregen ervaring als een deel van het examen behoort te worden aanvaard. Dit is onder meer een middel om ouderen tot wetenschappelijk onderwijs aan te trekken en het aantal „onvrijwillige" studenten te verminderen. Het college moet een plaats worden voor integratie van generaties. De "graduate" scholen, vooral in de A-faculteiten, waar het verschijnsel van blijven hangen grote kosten veroorzaakt, zouden moeten overwegen om 1 à 2 jaren praktijkervaring als voorwaarde voor toelating te stellen.

De gedachte die achter het idee van honorering van zinvolle ervaring zit, is dat mensen met ervaring meestal verlangend zijn meer te weten. Zij zijn vaak de meest gemotiveerde leerlingen. Bovendien geeft praktijkervaring in het algemeen een reëler kijk op de dingen dan uitsluitend theoretische kennis.

Een interessant onderdeel van het wetenschappelijk onderwijs in de Verenigde Staten is de zgn. "cooperative education", de combinatie van studie en praktisch werken. Er zijn een gering aantal colleges waar dit systeem is ingevoerd¹⁰. Wij hebben ons vaak afgevraagd waarom in ons land aan dit stelsel niet meer aandacht is geschonken¹¹.

Het voert te ver, in te gaan op de overige ideeën die in het rapport zijn neergelegd. Voor een deel hebben zij betrekking op specifiek Amerikaanse toestanden, zoals de speciale problemen van de minderheidsgroepen, die zeker algemene belangstelling verdienen. Veel van de ideeën uit het genoemde rapport spreken ons aan. Zelf hebben wij destijds gepleit voor een open universiteit in ons land, een instelling die zou moeten afwijken van de traditionele universiteiten en die vooral geschikt zou kunnen zijn voor dat deel van de werkende jongeren en ouderen, dat een wetenschappelijke studie zou willen volgen en verder voor werkende academici die hun verouderde kennis zouden willen aanvullen¹².

Betekenis voor ons land

Intussen zijn op verschillende plaatsen reeds nieuwe experimenten aan de gang. Er zijn er meer dan de drie die het rapport noemt. Dit is niet te verwonderen. Amerika is in tegenstelling tot Europa altijd het land van experimenten op onderwijsgebied geweest. In verschillende instellingen zijn dan ook in de afgelopen jaren hervormingen doorgevoerd. Het is echter moeilijk na te gaan hoe groot en hoe ingrijpend deze zijn en welke resultaten er tot dusver mee zijn bereikt. De vele woorden, die hierover in de laatste jaren zijn gesproken en geschreven, betekenen nog niet dat zij toepassing hebben gevonden.

Het komt ons voor, dat er voor ons land alle aanleiding is om deze vele nieuwe experimenten en ideeën nauwkeurig te volgen, onder meer om de waarde hiervan voor ons onderwijssysteem te kunnen beoordelen. De grootste hinderpalen liggen echter niet alleen in het verkrijgen van de kennis van nieuwe methoden, maar

MISHAN VERTAALD

Vroeger was het de vis, nu is het de gehele welvaart, die duur wordt betaald. Voor zover zij daarvan niet reeds door eigen waarneming op de hoogte waren, konden lezers van dit blad in de afgelopen jaren via de ESB-kolommen zich hiervan overtuigen. Vele variaties op het thema „de kosten van economische groei" verschenen in ESB.

Het boek van de Engelse econoom Mishan ("The Costs of Economic Growth") vormde een belangrijke impuls voor deze discussie. Het verscheen in 1967. Nu, vier jaar later, geeft het Spectrum hiervan een Nederlandse vertaling uit, getiteld „De Welvaart wordt duur betaald" (Aula nr. 461, vertaald door A. Rommers, 231 blz., f. 6).

De achterflap van deze pocket noemt Mishans boek een „gedocumenteerd protest" en twee regels verder een van de „klassieken der economische literatuur". De lezer mag beoordelen welke kwalificatie de juiste is.

dR

vooral in de doorvoering ervan. Een goed voorbeeld hiervan is het televisie-onderwijs, dat in ons land nog steeds niet goed van de grond is gekomen. De weerstand hiertegen is overigens niet tot ons land beperkt. Ook in de Verenigde Staten, de bakermat van dit soort onderwijs, is het nog niet algemeen aanvaard. Evenwel heeft het succes van „Sesame Street"¹³ en andere programma's veel van de onverschilligheid en vooroordelen met betrekking tot deze onderwijsmethode weggenomen. De betekenis van de experimenten op dit gebied in de Verenigde Staten, waarop wij destijds de aandacht vestigden¹⁴, zijn in ons land veel te laat onderkend, speciaal voor oplossing van de vraagstukken die verband houden met het toenemende aantal studenten.

v. d. v.

⁹ T.a.p., blz. 332.

¹⁰ Beschreven in onze studie, „Het Amerikaanse Onderwijs en zijn betekenis voor Nederland", Arnhem 1958, blz. 45-47.

¹¹ Een initiatief in deze richting is genomen door het NIVRA, dat een herziening van de buiten-universitaire accountantsopleiding in overweging heeft (zie „De Accountant" van januari 1971), welke herziening blijkens nader door dit instituut verstrekte inlichtingen, naast de invoering van dagstudie, een verkorting van de studieduur tot 6½ jaar beoogt. Het is te hopen dat dit initiatief tot uitvoering zal komen. Op deze wijze kan een zinvolle combinatie van werken en studeren door werkende jongeren worden verwezenlijkt.

¹² In een artikel „Gedachten over een nieuwe universiteit" in „ESB" van 3 juni 1964.

¹³ Overigens is op de inhoud van dit programma ook kritiek geuit, o.m. in een artikel van John Holt, „Atlantic Monthly", van mei jl.

¹⁴ In een artikel „Onderwijs per televisie in de Verenigde Staten" in „ESB" van 6 mei 1958.

„Vrije” en „contractuele” besparingen

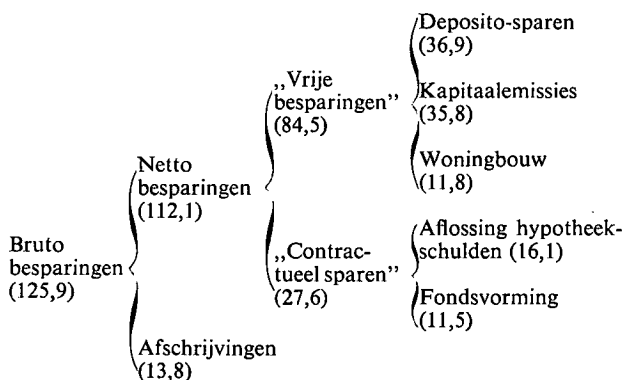
Een empirische toets over hun samenhang

W. VAN DEN PANHUYZEN*

Het totale spaarvolume wordt vrij frequent op allerlei invloeden onderzocht. De vraag kan worden gesteld in hoeverre het zinvol is bij die onderzoeken zonder enige voorafgaande analyse alle spaarvormen over één kam te scheren. Er zijn namelijk enkele spaarvormen waarvan men a priori kan zeggen dat hun nominale volume vrijwel onbeïnvloedbaar is omdat de spaarders er zelf geen controle over hebben. Het betreft hier zowel het zogenaamde gedwongen sparen (de looninhoudingen) als de besparingen waartoe de spaarder bij contract verplicht wordt door binnen gestelde termijnen een van tevoren vastgelegd bedrag te sparen (levensverzekeringen, aflossing van hypotheekschulden, bouwsparen e.d.). In vele gevallen bestaat wel de theoretische mogelijkheid het contract stop te zetten, maar dit houdt dan voor de spaarder meestal nadelige gevolgen in.

De enige factor in deze besparingen, voortaan de *contractuele besparingen* genoemd, waarover de individuen beslissingsmacht hebben en waarop derhalve invloeden kunnen werken, is het al dan niet aangaan van een dergelijk contract. Wanneer men in aanmerking neemt dat zulke contracten over het algemeen een lange tot zeer lange looptijd hebben, is het nochtans duidelijk dat althans een zeer groot gedeelte van het volume van de contractuele besparingen aan geen beïnvloeding meer onderhevig kan zijn. Het betreft besparingen, die hun bestemming reeds hebben gevonden lang voor de vorming van het inkomen waaruit ze zullen worden gelicht.

De overige besparingen zou men de „vrije besparingen” kunnen noemen, omdat de spaarders vrijuit kunnen overleggen welke de spaarvorm(en) van hun keuze zal (zullen) zijn. Contractuele en vrije besparingen vormen samen de netto besparingen. Voegt men daar nog de afschrijvingen aan toe, dan verkrijgt men de bruto besparingen. Schematisch zou men kunnen schrijven:



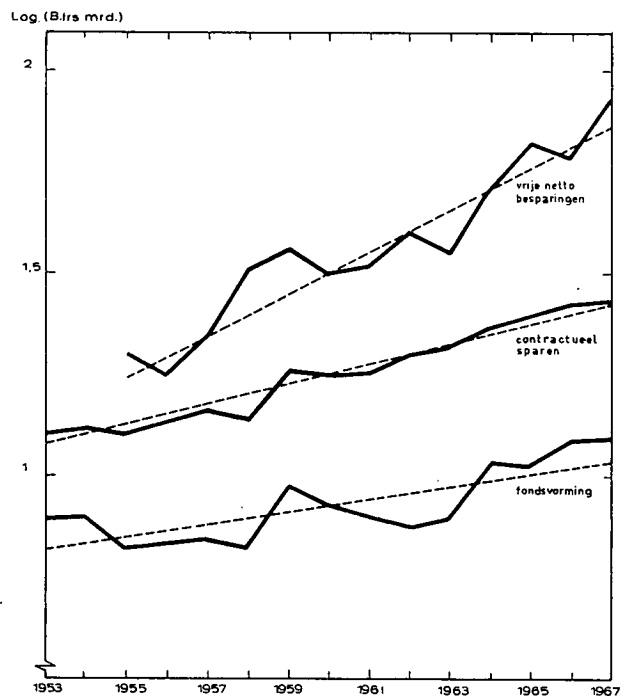
De cijfers tussen haakjes hebben betrekking op de particuliere besparingen in België in miljarden franks voor

1967; bron: Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK); recentere gegevens zijn nog niet voorhanden. Van het totaal dient 2 miljard frank als dubbelrekening te worden afgetrokken. Alle verdere statistische gegevens zullen steeds betrekking hebben op de particuliere besparingen.

Contractueel versus vrij sparen?

De mogelijkheid bestaat dat het contractuele sparen in zodanige mate reeds een beroep doet op de spaarcapaciteit van de bevolking, dat de vrije besparingen daarvan een negatieve invloed zouden ondervinden. Wanneer men deze hypothese aan het (Belgische) statistische materiaal toetst, blijkt dat een dergelijke trendmatige aantasting hoegenaamd niet wordt bevestigd. De vrije besparingen vertonen namelijk een sterkere groei dan het contractuele sparen (zie grafiek 1). Deze grafische voorstelling toont tevens aan

Grafiek 1. Tijdreeks van drie vormen van besparingen



* De auteur is verbonden aan het Centrum voor Financiële Economie van de Vrije Universiteit Brussel als aspirant bij het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

dat men evenmin de schommelingen in het contractuele sparen verantwoordelijk kan stellen voor de jaarlijkse fluctuaties in de vrije besparingen:

- het contractuele sparen verloopt vrij regelmatig; de schommelingen die erin voorkomen zijn veel beperkter dan die van de vrije besparingen;
- de reeksen evolueren onafhankelijk van elkaar.

De rol van de fondsvorming

Algemeen gangbaar, en ook onder economisten dikwijls gehoord, is de volgende opvatting: de ontwikkeling van de maatschappelijke zekerheid in haar ruimste betekenis (pensioenen, ziektevergoeding, werklozensteun, levensverzekering e.d.) heeft de risicofactor in het leven sterk beperkt; vandaar dan ook het steeds minder spaarzame karakter van de bevolking (de „consumptiemaatschappij“).

Vooreerst dient hierbij opgemerkt te worden, dat de (Belgische) spaarquote een stijgende i.p.v. dalende trend volgt (zie tabel 1). Een verhoging van de spaarquote sluit nochtans niet uit dat het inderdaad mogelijk blijft, dat de inspanning geleverd om de risicofactor in het leven te verminderen — in het bijzonder het sparen door fondsvorming — geschiedt ten koste van de vrije besparingen. Men kan evenwel bezwaarlijk de bewering volhouden dat het sparen door fondsvorming de bevolking afwendt van de vrije besparingen, wanneer men bemerkt dat deze laatste sneller groeien dan de eerste (zie grafiek 1). Het aandeel van de vrije besparingen in de totale besparingen neemt voortdurend toe.

Tabel 1.

Gemiddelde spaarquote in België

Jaar	Gemiddelde spaarquote (in %)	
	Gegevens uit nationale boekhouding	Gegevens van de ASLK
1953	8,5	9,5
1954	8,7	13,0
1955	8,3	9,2
1956	9,7	8,3
1957	8,0	9,2
1958	11,3	11,5
1959	9,4	12,9
1960	10,5	10,9
1961	10,7	11,0
1962	12,0	12,1
1963	10,8	10,3
1964	13,2	12,8
1965	14,7	13,9
1966	14,1	12,5
1967	14,4	15,2
1968	13,8	...
1969	14,5	...

De waargenomen evolutie wijst erop, dat noch door het contractuele sparen, noch door het sparen door fondsvorming in het bijzonder, enige invloed kan worden opgemerkt, die zou wijzen op een aantasting van de vrije besparingen.

Een indirecte beïnvloeding

Toch is het voorbarig te beweren dat de vrije besparingen in het geheel niet beïnvloed zouden worden door het contractuele sparen. Het karakter van een contractuele besparing (S_k) is dat het bedrag a priori uit het beschikbare inkomen (Y'_b) wordt genomen om te voldoen aan

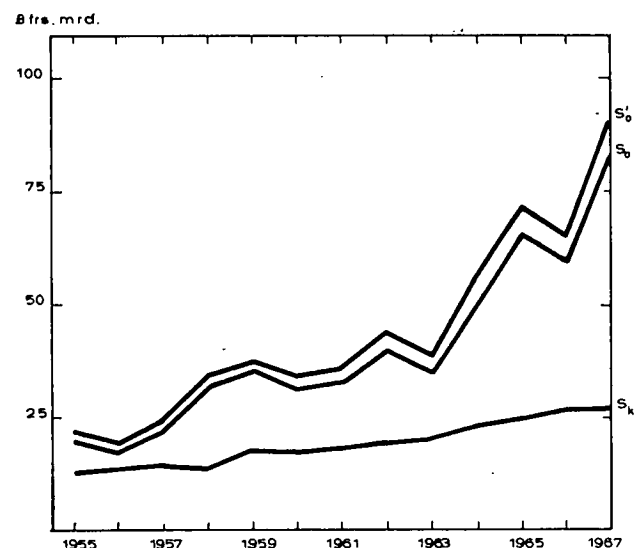
Tabel 2.

De vrije besparingen bij aanwezigheid en afwezigheid van contractuele besparingen

Jaar	Y_b	S_k	Y'_b	S_o	S'_o
(in miljarden franks)					
1955	351,3	12,7	338,6	20,1	21,5
1956	371,3	13,5	357,8	17,6	18,9
1957	391,4	14,3	377,1	22,5	24,1
1958	404,8	13,8	391,0	32,0	34,2
1959	413,6	18,0	395,6	35,9	37,5
1960	440,3	17,7	422,6	31,5	34,0
1961	460,8	18,3	442,5	33,0	35,6
1962	490,2	19,9	470,3	40,1	43,3
1963	518,0	20,8	497,3	35,3	38,1
1964	568,6	23,6	545,0	51,8	56,1
1965	635,2	25,1	610,1	65,8	71,0
1966	679,3	27,1	652,2	59,9	64,6
1967	710,7	27,6	683,1	84,5	91,0

(Bronnen: nationale boekhouding en ASLK)

Grafiek 2. Vrije besparingen bij aanwezigheid en afwezigheid van contractuele besparingen



het contract. Het is als het ware voorbestemd beschikbaar inkomen. Het dan nog resterende gedeelte van het beschikbare inkomen ($Y'_b = Y_b - S_k$) wordt achteraf verdeeld over consumptie en vrije besparingen (S_o), zodat:

$$Y'_b = Y_b - S_k = C + S_o$$

S_o zal een bepaalde inkomenselasticiteit vertonen t.o.v. Y'_b , namelijk E_{S_o/Y'_b} . Indien nu in een gegeven jaar het

contractuele sparen niet tot de mogelijke spaarvormen had behoord, dan is het duidelijk dat in dit geval Y'_b zou zijn toegenomen met de S_k die voor dat jaar werd waargenomen. Deze toename van Y'_b zou een toename van de vrije besparingen ten gevolge hebben gehad van

$$\Delta S_o = S_k \cdot S_o \cdot \frac{1}{Y'_b} \cdot E_{S_o/Y'_b}$$

Zonder contractuele besparingen zouden de vrije besparingen derhalve $S'_o = S_o + \Delta S_o$ hebben bedragen.

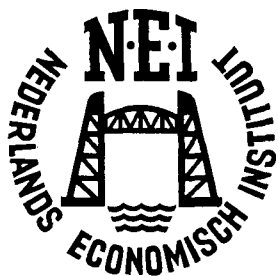
Empirisch komt men voor de periode 1955 tot 1967 tot de bevinding:

$$\log S_o = 1,904 \log Y'_b - 3,510$$

(s = 0,1893)
(t = 10,0557)

$$\hat{R} = 0,945$$

$$DW = 1,78$$



Stichting Het Nederlands Economisch Instituut

Verslag over 1970

Curatorium

Op 1 juni 1970 leed de Stichting een gevoelig verlies door het overlijden van Ir. E. W. H. Clason, sinds 1 januari 1968 Curator van de Stichting.

Aan het einde van het verslagjaar traden statutair af de heren Mr. H. W. Bloemers en Ir. K. van der Pols (ondervoorzitter). De aftredende Curatoren werden per 1 januari 1971 opgevolgd door Dr. Drs. A. C. R. Dreesmann (Amsterdam) en Mr. K. H. Gaarlandt (Assen). Per zelfde datum trad Ir. H. C. Frijlink (Wassenaar) ter voorziening in de vacature ontstaan door het overlijden van de heer Ir. E. W. H. Clason, tot het Curatorium toe. Mr. J. Meynen volgde de heer Ir. K. van der Pols als ondervoorzitter op.

Directorium en Secretariaat:

Prof. Dr. L. H. Klaassen, president-directeur;
Prof. Dr. H. C. Bos, directeur;
Prof. Drs. H. W. Lambers, directeur;
Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, directeur;
Drs. E. H. Mulder, adjunct-directeur;
Drs. P. J. Montagne, algemeen secretaris;
Drs. A. de Wit, secretaris.

Op 1 mei 1970 was Prof. Dr. L. H. Klaassen 25 jaren aan het Instituut verbonden. Zeer velen gaven van hun be-

langstelling blijkt tijdens de receptie, welke hem op 8 juni 1970 in het Hilton Hotel te Rotterdam door Curatoren werd aangeboden.

Redactie Economisch-Statistische Berichten

Commissie van Redactie: Prof. Dr. H. C. Bos, Drs. R. Iwema, Prof. Dr. L. H. Klaassen, Prof. Drs. H. W. Lambers, Drs. P. J. Montagne, Prof. Dr. J. H. P. Paelinck, Drs. A. de Wit.
Redacteur-secretaris: Drs. P. A. de Ruiter.

Algemeen

In de eerste week van januari verhuisde het Instituut naar het nieuwe complex van de Nederlandse Economische Hogeschool in Kratingen.

De research-organisatie van het Instituut werd in het verslagjaar uitgebreid met een Sectie Industriële Vestigingspatronen, een Sectie Economisch-Sociologisch Onderzoek en een Statistisch-Mathematische Sectie. Volledigheidshalve worden ditmaal ook de andere onderzoekafdelingen genoemd, t.w. Balanced International Growth, Bedrijfs-Economisch Onderzoek, Macro-Economisch Onderzoek, Projectstudies Ontwikkelingslanden, Regionaal On-

derzoek en Transport-Economisch en Economisch-Technisch Onderzoek.

Op 31 december telde het Instituut naast directeuren 80 (in 1969: 65) medewerkers, waaronder 63 (in 1969: 51) onderzoekers; deze vaste medewerkersstaf werd gedurende het verslagjaar telkens aangevuld met werkstudenten, die voor kortere of langere tijd assisteerden. Medewerkers uit België, Polen en Thailand namen aan het werk deel. Ook dit jaar traden de heren H. Molendijk en Prof. Dr. J. Tinbergen als vaste adviseurs van het Instituut op.

Werkzaamheden

1. Economisch-Statistische Berichten

Het weekblad verscheen als gebruikelijk 51 maal; de jaargang telde 1.256 bladzijden (exclusief omslag en register). Met ingang van het verslagjaar verscheen het blad in een overzichtelijker presentatie en met een gevarieerder inhoud. Het blad bleef en blijft gekenmerkt door de open-forum-artikelen; daarnaast verscheen wekelijks de „kolom” geschreven door verschillende daarvoor uitgenodigde auteurs, terwijl de vaste rubrieken niet alleen regelmatig verschenen, maar ook werden aangevuld (ontwikkelingskroniek, technologie, maatschappijspiegel, magazines, prognoses, geld- en kapitaalmarkt, Oost-Europa-kroniek enz.).

Dit impliceert dat $E_{S_0/Y'_b} = 1,904$. Aan de hand hiervan kan men tenslotte

$$S'_0 = S_0 + \Delta S_0 = S_0 + S_k \cdot S_0 \cdot \frac{1}{Y'_b} \cdot E_{S_0/Y'_b} \text{ berekenen}$$

(zie tabel 2).

S'_0 geeft weer hoe groot de vrije besparingen zouden zijn geweest, indien het contractuele sparen niet tot de mogelijkheden zou hebben behoord.

In grafiek 2 worden S_0 en S'_0 afgebeeld. Het is duidelijk dat louter het bestaan reeds van de contractuele besparingen

een — zij het bepaald geringe — invloed heeft op het volume van de vrije besparingen (dit zou ongeveer 7,5% groter zijn zonder S_k). De fluctuaties van het contractuele sparen, voor zover aanwezig, oefenen geen merkbare invloed uit op $S'_0 - S_0$.

Wanneer het in de bedoeling ligt het spaarvolume op beïnvloedingsfactoren te onderzoeken, kan er derhalve geen bezwaar bestaan tegen de afzondering van de contractuele besparingen. Gezuiverd van deze ballast zullen de resultaten een grotere graad van nauwkeurigheid genieten.

W. van den Panhuizen

2. Het onderzoekingswerk

De werkzaamheden voor projectstudies in ontwikkelingslanden breidden zich ook dit verslagjaar uit. In vele gevallen werd voor deze interdisciplinaire studies samengewerkt met de Stichting Nederlands Adviesbureau voor Ingenieurswerken in het Buitenland (Nedeco) en de bij deze stichting betrokken ingenieursbureaus.

Ten vervolge op de in 1968 voorlopig afgesloten regionale transportstudie in het Zuidwestelijk deel van de *Centraal-Afrikaanse Republiek* en het aangrenzende Zuidoostelijk deel van *Kameroen* werd op verzoek van de Wereldbank de economische evaluatie van alternatieve transportoplossingen verdiept.

Het in opdracht van de Empresa Nacional Portuaria in *Honduras* uitgevoerde onderzoek naar de wenselijkheid en mogelijkheid van de aanleg van een zeehaven in de Golf van Fonseca kwam in concept gereed; gerapporteerd werd over de algemeen-economische en de transport-economische aspecten, alsmede over de financiële analyse van de in de eerste fase van het onderzoek geplande haven.

Na deelname aan een missie van de Wereldbank naar *Ivoorkust* kwam het rapport gereed over de huidige situatie en de mogelijkheden tot verbetering op het gebied van de stadsplanning (Abidjan) en over de ruimtelijke planning in dit land.

Op verzoek van de Indonesische regering en gefinancierd door het Directoraat Internationale Technische Hulp van het Ministerie van Buitenlandse Zaken (DITH) was aan het einde van het verslagjaar nog een onderzoek aan de gang naar de prioriteiten voor rehabilitatie van een aantal havens in *Indonesië*. Door onze medewerkers in het team ter plaatse wordt een schatting gemaakt van de toekomstige goederenstromen en worden investeringsvoorstellen beoordeeld.

De adviezen met betrekking tot een Nedeco/BCEOM-studie over de instelling van een wegdepartement en de verbetering van de wegenplanning in *Zuid-Korea* werden voortgezet en de studie met betrekking tot een streekontwikkelingsplan voor de staat Trengganu (*Maleisië*) werd voltooid.

In opdracht van de Federale Regering van *Nigeria* en gefinancierd door DITH werd een plan gemaakt voor de toekomstige havencapaciteit van dit land en de verdeling daarvan over de havens van Lagos, Port Harcourt, Warri en Calabar. Voorts werd in samenwerking met Nederlands Avia-

tion Consultants een onderzoek afgesloten over de economische aspecten van uitbreiding van het vliegveld van Lagos.

Gefinancierd door DITH werd tegen het einde van het verslagjaar begonnen met een economische evaluatie van plannen voor het uitbaggeren en verbreden van het toegangskanaal van de haven van Chalna (*Oost-Pakistan*).

Het aandeel in het onderzoek naar de mogelijkheden van uitbreiding van de haven van Lae (*Territory of Papua and New Guinea*), in verband met de toenemende goederenstromen van en naar het binnenland, kwam gereed.

De werkzaamheden voor de eind 1968 in opdracht van de Wereldgezondheidsorganisatie begonnen studie met betrekking tot het opstellen van een masterplan voor de watervoorziening en waterafvoer van Dakar (*Senegal*) werden voortgezet met de rapportage over enige deelonderwerpen en met deelname aan besprekingen ter plaatse.

Het in opdracht van de Thames Airoport Group Ltd, in samenwerking met de Londense researchorganisatie Economic Associates Ltd. verrichte onderzoek naar de voor- en nadelen van een gecombineerd, buitengaats project van een lucht- en zeehaven bij Foulness aan de monding van de Thames (*Engeland*) kwam gereed.

De studie over de economische ontwikkeling van het Roergebied (*Duitsland*), welke in opdracht van het Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk wordt verricht, resulteerde dit verslagjaar in enige deelrapporten over de economische politiek en over de ontwikkeling van het voor deze studie te gebruiken dynamisch attractiemodel; dit model beoogt de structurele factoren in een regionale economie, die attractie uitoefenen op de verschillende bedrijfstakken, aan te wijzen, te vergelijken en te kwantificeren.

Door de researchorganisatie Metra-Seis in Madrid wordt een onderzoek uitgevoerd naar de ontwikkelingsmogelijkheden van Algeciras en omgeving (*Spanje*). Ons Instituut dient hierbij van advies o.m. op methodologisch gebied. Op verzoek van de OECD en de Spaanse regering wordt een onderzoek verricht naar de voorwaarden waaronder de economie van Asturië zich zal kunnen ontwikkelen; in verband met de positie van de steenkolenmijnbouw wordt vooral aandacht besteed aan de verdere ontplooiing van de staalindustrie en aanverwante industrieën; deelrapporten verschenen met vergelijkingen tussen staalproducerende

en -verwerkende regionen in een aantal Westeuropese landen. Op verzoek van de OECD wordt de regering van *Portugal* geadviseerd met betrekking tot een studie over de ontwikkeling van de culturele en sociale voorzieningen in dat land.

Twente was dit verslagjaar betrokken bij drie onderzoeken. *Het structuuronderzoek voor het grensgebied Twente/Oost Gelderland-Westmünsterland/Grafschaft Bentheim*, dat wordt uitgevoerd in samenwerking met het Gesellschaft für Regionale Strukturentwicklung te Bonn, leverde deelrapporten op over de economisch-ruimtelijke ontwikkeling, de structuur, de demografische ontwikkeling, de structuur in de ontwikkeling van de werkgelegenheid en de verkeers- en onderwijsstructuur. Het onderzoek wordt gefinancierd door de regeringen van Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland, de Europese Gemeenschap, de Landen Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen, alsmede door de in genoemde regionen gevestigde Kamers van Koophandel. Met betrekking tot de studie over de mogelijkheid van verbreding van de economische structuur door uitbreiding van de *dienstensector in Twente* werd gerapporteerd over de structuur van de dienstensector in Noord-Amerika, West-Europa en Nederland en over regionale verschillen in de werkgelegenheid in deze sector in Nederland. Het eveneens in opdracht van het Samenwerkingsorgaan Stedeband Twente in uitvoering zijnde onderzoek over de vestiging van een *regionaal industriepark in Twente* vordert met deelonderzoeken over de betekenis van industrieparken voor streekontwikkelingen, met analyses van de bevolkingsontwikkeling en het woon- en werkverkeer, alsmede met studies over de sociaal-economische ontwikkeling van het gebied; bij deze studie wordt samengewerkt met de Koninklijke Nederlandsche Heidemaatschappij.

Op verzoek van het Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland werd in verband met de voorbereiding van een structuurschets voor Zuid-Holland en een streekplan voor Zuid-Holland-zuid gerapporteerd over de toekomstige *werkgelegenheidsontwikkeling in het Waterweggebied*. De hoofdstukken betreffen stuwende activiteiten en hun multiplicatieve effecten, de ontwikkeling van bevolking en werkgelegenheid, alsmede aspecten van de ruimtelijke ordening. Over *ruimtelijke structuren in Zuid-Holland* werden diverse instanties van advies gediend.

De zeer omvangrijke *integrale ver-*

keers- en vervoerstudie Nederland, welke in opdracht van de Minister van Verkeer en Waterstaat wordt uitgevoerd, vorderde dit verslagjaar goed. Het onderzoek naar de vestigingsplaats van een tweede nationale luchthaven kwam gereed. Over de waardering van tijd-kosten/rijtijden, wachttijden enz. kon worden gerapporteerd. De onderzoeken over de kosten van ongevallen, de discount-rate (opportunity cost of capital), de toekomstige investeringsruimte voor de infrastructuur en over de investerings- en onderhoudskosten van wegen konden worden afgesloten. De vaststelling van het potentiële wegen- en spoorwegennet en het formuleren van de doelstellingsfunctie (het optimaliseren van de rentabiliteit van het wegennet) voor het computerprogramma kregen hun beslag; voor het computerprogramma zelf dienen nog enige details te worden opgelost.

De analyses van het recreatieverkeer en van het personenvervoer (productie- en distributiefuncties), evenals van de functies welke aan de verdeling van de vervoerstromen over de verschillende vervoertechnieken (modal split) ten grondslag liggen, werden voltooid. Hetzelfde is het geval met de analyses van de importen, de exporten en de doorvoer met overlading. De input- en outputtransportcoëfficiënten in het goederenvervoer werden bepaald.

Het Nederlands Vervoerswetenschappelijk Instituut te Rotterdam sloot de analyses en de „modal split” voor het goederenvervoer af en maakte de voor de prognose van de goederenstromen benodigde computerprogramma's.

Twee technische studies van de zijde van de Technische Hogeschool te Delft betreffende een betonnen en een metalen viaductweg voor personenauto's kwamen gereed, evenals een studie van de zijde van de Technische Hogeschool te Enschede over een „inland container terminal”.

De voor de studies benodigde macro-economische prognoses voor de jaren 1980, 1990 en 2000 kwamen definitief gereed. Voorts verschenen deelrapporten over het ruimtelijke patroon van wonen en werken (arbeidsplaats- en woondichtheden en -verdichtingstendities) in de Randstad, terwijl vorm is gegeven aan modellen voor alternatieve ruimtelijke ordeningen.

De studie over de *financieringswijze van een verbeterde pensioenvoorziening en de draagkracht van de Nederlandse volkshuishouding* kwam gereed; een macro-economische studie, waarin de verschillende financieringsstelsels vanuit

nationaal-economisch gezichtspunt zijn geëvalueerd. De macro-economische consequenties zijn met een aantal doelstellingen van het sociaal-economisch beleid geconfronteerd, waarbij de nationale besparingen centraal staan. De kwantitatieve relaties, welke — uitgaande van een naar kwaliteit en omvang gegeven pensioenvoorziening — bij de verschillende financieringsstelsels bestaan tussen de pensioenpremies en de eventuele pensioenbesparingen en -vermogens enerzijds en een aantal relevante macro-economische en demografische grootheden anderzijds, vormen het macro-economisch model; een prognose van de relevante macro-economische grootheden is gemaakt. Op grond van de gemaakte berekeningen wordt het financieringsstelsel gekozen.

De studie met betrekking tot het *groei- en bestedingsmodel van het bruto nationaal produkt* voor een 20-tal landen werd voortgezet. Na een herziening van het groeiemodel (nieuwe methode van schatting van de nationale kapitaalvoorraden, bouw van een nieuwe investeringsfunctie en van een nieuwe voorspellingsvergelijking) en de bouw van het bestedingsmodel (particuliere consumptiefunctie, partiële investeringsfuncties) kwam een verklarings- en een tentatief prognosemodel gereed, dat in het vervolg van de studie operationeel gemaakt zal dienen te worden om de omvang van het bruto nationaal produkt en zijn belangrijkste bestedingscategorieën te kunnen prognosticeren.

Op verzoek van de Stichting Stuurgroep Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek werd dit verslagjaar begonnen met het macro-economisch gedeelte van een studie met betrekking tot de voordelen, die een optimaal toepassen van *ploegenarbeid* zou hebben voor bedrijfstakken en voor de gehele economie. Gewerkt werd aan een referentiemodel (langetermijnmodel van de Nederlandse economie) en aan ploegensimulatiemodellen.

Dit verslagjaar kwam de in opdracht van de OECD uit te voeren studie over *migratiepolitiek* in Engeland, Frankrijk, Nederland en Zweden praktisch gereed.

In opdracht van de Nederlandse Aannemers- en Patroonsbond wordt een onderzoek uitgevoerd naar de *conjuncturele en structurele ontwikkeling van de bouwnijverheid*. In de eerste plaats zijn in hun kwantitatieve relatie de factoren onderzocht, die de structurele ontwikkeling bepalen, terwijl voorts gewerkt wordt aan een analyse van het verband tussen algemene eco-

nomische fluctuaties en die in de omvang van de bouwproductie.

Het *structuuronderzoek Nederlandse meubelindustrie*, opgedragen door de Centrale Bond van Meubelfabrikanten, kwam in het begin van het verslagjaar gereed. Het resultaat van de onderzoeken, die alle facetten van deze bedrijfstak betreffen, is neergelegd in 14 deelrapporten alsmede in een samenvattend rapport, dat tevens het oordeel en de aanbevelingen van de het onderzoek begeleidende structuurcommissie bevat. Eveneens gereed kwam het in opdracht van de Stichting Ontwikkeling en Sanering van het Midden- en Kleinbedrijf uitgevoerde *structuuronderzoek detailhandel in vaste en vloeibare brandstoffen*; het rapport bevat o.m. een raming van het verbruik in 1975, kostenanalyses en aanbevelingen.

Aan het einde van het verslagjaar was het in opdracht van het Productieschap voor Gedistilleerde Dranken uitgevoerde *structuuronderzoek gedistilleerdbranche* praktisch afgesloten. Een prognose is gemaakt van het toekomstig verbruik van gedistilleerd in Nederland en gerapporteerd werd over de produktiestructuur en de werkgelegenheid, de kostenstructuur en de rentabiliteit, de invloed van de reclame op het verbruik, de betekenis van de import en export, de afzetkanalen en over concentraties en kartellering. Het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf leverde een aanvullend rapport over de te verwachten wijzigingen in het aantal en de aard van de verkooppunten van gedistilleerde dranken.

Een vooronderzoek over de *structuur van de horecabranche*, uitgevoerd in opdracht van het Bedrijfschap Horeca, kwam gereed; het rapport bevat hoofdstukken over structurele aspecten, rentabiliteit, mogelijkheden tot verbetering van de situatie en programmering van een definitief onderzoek. Ten gevolge op een eerder verricht vooronderzoek werd in opdracht van de Vereniging van Kartonfabrikanten begonnen met het *structuuronderzoek massief karton fabricerende toeleveringsbedrijven voor de verpakkingindustrie*.

In opdracht van de Europese Gemeenschap werden drie studies uitgevoerd. Deze studies betreffen de *verkoopprijzen van elektrische energie* in de Beneluxlanden, de *verkoopprijzen en het totaal verbruik van steenkolen* in dezelfde landen, alsmede de *structuur van het huishoudelijk energieverbruik* in Nederland.

Dit verslagjaar werden werkzaamheden verricht voor de gemeenten Amersfoort, Amstelveen, Assen, Capelle a/d IJssel, Delft, Dordrecht, 's-Gravenhage, Kampen, Rhoon, Sliedrecht, Zeist en Zutphen.

De studie over de economische ontwikkeling van de gemeente Assen kwam gereed; gerapporteerd is over de economische structuur, uitgangspunten voor industrialisatiebeleid, demografische ontwikkeling en voorzieningen (zoals onderwijs, sport, woningbouw). Het sociaal-economisch onderzoek voor de gemeente Delft vorderde met deelrapporten over structuur en ontwikkeling van de werkgelegenheid, de bevolkings- en inkomensontwikkeling in suburbanisatie. Inkomenskwam het in opdracht van de gemeenten Dordrecht en Sliedrecht uitgevoerde onderzoek naar de economische structuur van het *Stadsgewest Dordrecht*. Het uitgebreide rapport geeft uiteenzettingen over de economische structuur (diversificatie, concentratietendenties, groei-kracht, werkgelegenheidsontwikkeling, inkomensontwikkeling) in vergelijking met het Waterweggebied en de Randstad; het verschaft voorts objectieve gegevens van geïnterviewde bedrijven, het oordeel van ondernemers en werknemers over de sociaal-economische situatie (mentaliteit, forensisme, onderwijs, koopavond, woon- en werkklimaat, niveau der voorzieningen enz.) en voorwaarden voor een toekomstige ontwikkeling van het stadsgewest; samenvattingen en aanbevelingen sluiten het rapport af. In opdracht van de gemeente 's-Gravenhage wordt gewerkt aan een studie over de centrumfunctie van deze gemeente; een eerste rapport over concentratie en deconcentratie van activiteiten in de overheids- en de particuliere sector kwam gereed. Ten behoeve van het structuurplan voor de gemeente Kampen werd gerapporteerd over bevolking, forensisme, werkgelegenheid, huisvesting en voorzieningen. De gemeente Sliedrecht ontving rapporten over de te verwachten ontwikkeling van deze gemeente en de gemeente Zutphen werd geadviseerd over door het Provinciaal Bestuur van Gelderland voorgestelde grenswijzigingen, waarbij de gemeenten Gorssel, Vorden, Warnsveld en Zutphen betrokken zijn.

De onderzoeken en adviezen betroffen voorts een uiteenlopend aantal onderwerpen met betrekking tot het gemeentelijk beleid, zoals winkelveorzieningen in wijken, de winkelfunctie in het algemeen, de ontwikkeling van de verbruikersmarkt (zelfbedienings-

warenhuizen), binnenstadfuncties, bedrijfsterreinen, woningdifferentiatie, culturele en onderwijsvoorzieningen, bejaardenwoningen, kinderopvangmogelijkheden, statistieken enz.

Het eindrapport over de macro-economische aspecten van de perspectieven op lange termijn voor *industrialisatie van Noord-Afrika* werd uitgebracht aan de opdrachtgever, de Economische Commissie voor Afrika der Verenigde Naties.

Op verzoek van het Secretariaat van de Mekong Commissie der Verenigde Naties te Bangkok werd een bijdrage geleverd aan een rapport over de economische betekenis van het zgn. *Amplified Basin Plan*. Dit plan omvat een complex van voorstellen voor investeringen tot aan het jaar 2000 ten behoeve van elektriciteitsproductie, irrigatie e.d. door de constructie van een reeks van grote dammen in de Mekong rivier.

In het kader van de studie over de *internationale arbeidsverdeling* tussen rijke en arme landen, die gefinancierd wordt door ZWO, werd een omvangrijk statistisch onderzoek uitgevoerd naar de mobiliteit (transporteerbaarheid) van goederengroepen. De, eveneens door ZWO gefinancierde, studie naar de betekenis van externe effecten voor de gewenste mate van *centralisatie en decentralisatie in de economische politiek* was gericht op de analyse van externe effecten in de sectoren onderwijs en verkeer.

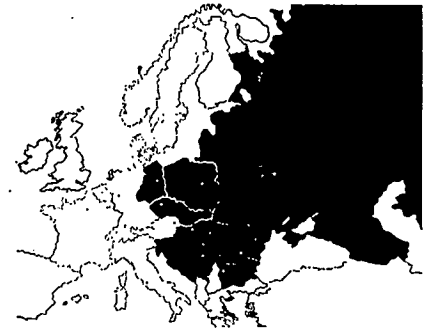
Uit de middelen verbonden aan de Nobelprijs die aan Prof. Dr. J. Tinbergen werd toegekend, wordt een onderzoek uitgevoerd naar de economische aspecten van de werking van een *progressieve belasting op het grondbezit in ontwikkelingslanden*. Het onderzoek is gericht op het vaststellen van de invloed op de inkomens- en vermogensverdeling, de verhoging van de agrarische productie en werkgelegenheid en de industrialisatie.

Onder auspiciën van het Ontwikkelingscentrum van de OECD te Parijs wordt een studie uitgevoerd over de *sociaal-economische betekenis van particuliere buitenlandse investeringen voor de ontwikkelingslanden*. Deze studie wordt verricht in samenwerking met een groep Canadese economen. Het Instituut zal met name aandacht schenken aan de meting van de meetbare effecten van het buitenlandse particuliere kapitaal, zoals de bijdrage tot de groei van de productie, de gevolgen voor de betalingsbalans, de werkgelegenheid e.d. Het Instituut zal

ook de methodologie voor de beoordeling van de nationaal-economische gevolgen moeten formuleren.

Ook dit jaar was een tweetal economen onder auspiciën van het Instituut werkzaam op het Planbureau van Indonesië.

Oost-Europa kroniek



Het negende vijfjarenplan van de Sowjetunie en de ontwikkeling op lange termijn (I)

Het langverbeide en herhaaldelijk uitgestelde 24ste partijcongres, waarop het negende vijfjarenplan moest worden goedgekeurd, kwam in het Kremlin bijeen op 30 maart jl. Het ontwerp van de directieven, opgesteld door de partijleiding, was evenwel reeds op 14 februari gepubliceerd.

In tegenstelling tot wat gebruikelijk was eiste Breznev ook de bekendmaking tijdens het congres, van de nader uitgewerkte directieven voor zich op. De rol van Kosygin werd bij deze gelegenheid gereduceerd tot die van procuratiehouder; hij mocht „de kleine letters” voorlezen.

Het ter goedkeuring voorgelegde nieuwe vijfjarenplan werd traditiegetrouw vergezeld van een overzicht van de belangrijkste resultaten van het afgelopen vijfjarenplan, 1966-1970.

De belangrijkste resultaten van het achtste vijfjarenplan, 1966-1970

Het netto reële produkt groeide gedurende de periode 1966-1970 jaarlijks met een cumulatief percentage van 7,1, d.w.z. geheel volgens plan. Het betekende een sterkere groei dan in de daaraan voorafgaande planperiode, 1959-1965, in de deze 6,3% per jaar bedroeg. In de beter vergelijkbare periode 1961-1965 was het jaarlijks cumulatieve groei-percentage

tage eveneens 6,3. Voor een belangrijk deel was deze verbetering te danken aan de resultaten in de landbouw. De jaarlijkse cumulatieve groei van de bruto agrarische productie van 3,9% (gepland: 4,6%) stak bijzonder gunstig af tegen de 1,9% van het zevenjarenplan (1959-1965) en de 2,1% van de periode 1961-1965. Brežnev opzet om voor alles de agrarische politiek te stabiliseren, na de buitensporige grillen van Stalin en Chruščëv, kan, als geheel, geslaagd genoemd worden. Maar bovendien was er de gelukkige omstandigheid, dat de oogsten eigenlijk alleen in 1969 sterk van slechte weersinvloeden te lijden hebben gehad. Met recht een gunstige uitzondering op de Russische vuistregel, dat een vijfjaarlijkse periode twee goede, twee slechte en één middelmatige oogst oplevert.

De arbeidsproductiviteit in de gehele economie steeg over de planperiode met een jaarlijks cumulatief percentage van 6,5 tegen 5,2 in de periode 1961-1965. Voor de landbouw bedroeg de stijging van de arbeidsproductiviteit over 1968-1970 cumulatief 4,2%¹, tegen een stagnerende productiviteit gedurende 1961-1965. Gedurende 1966-1970 werd geen land meer in ontginning genomen. Het irrigatieprogramma werd bij lange na niet voltooid vanwege de enorme kosten, problemen van milieubeheersing en het tekort aan gespecialiseerde apparatuur. De agrarische beroepsbevolking daalde slechts 3% en een verdere daling hiervan zal alleen bereikbaar zijn bij een sterke stijging van de kapitaalintensiteit. Investerings-, kunstmeststoffen, noch andere inputs kwamen in de geplande hoeveelheden beschikbaar voor de landbouw, al was de situatie duidelijk beter dan in 1961-1965.

Door de bekende gebreken in het systeem van prijzen en planindicatoren blijkt, dat de gemiddelde jaarlijkse opbrengsten van de belangrijkste afzonderlijke produkten de plancijfers overtroffen, hoewel het groeipercentage voor de totale agrarische productie (3,9) bij het geplande cijfer (4,6) achterbleef.

Niettemin zijn de resultaten in het licht van de belangrijke problemen in de landbouw — veroudering en lage scholingsgraad van de bevolking, slechte voorziening met investeringsgoederen en kunstmeststoffen, bezdoroze (gebrek aan wegen), achterblijvende levensstandaard —, zeer

gunstig. Het probleem van de voedingsgranen is nu wel opgelost. De moeilijkheden liggen meer op het terrein van de voedergranen voor slachtvee, welke zo'n belangrijke rol spelen bij de verhoging van de vleesconsumptie per hoofd (verbetering van de eiwitketen).

De bruto industriële productie groeide gedurende 1966-1970 jaarlijks met een cumulatief percentage van 8,5, geheel volgens het oorspronkelijke plan (8,0 - 8,5), doch minder dan volgens het herziene plan (9,0%). Niettemin betekende die 8,5% een teruggang t.o.v. het zevenjarenplan, 1959-1965 (9,0%). In vergelijking met de periode 1961-1965 bleef de industriële groei constant.

De produktiviteit van de arbeid steeg 5,7%, tegen een gepland percentage van 5,9 - 6,2. In de planperiode 1959-1965 bedroeg de produktiviteitsstijging eveneens 5,7% per jaar; in de periode 1961-1965: 4,4%. De produktiestijging in de consumptiegoederenindustrie (groep B), ad 8,3% per jaar (1961-1965: 6,3% per jaar), is in zekere zin overgewaardeerd door de relatief hoge winstvoet in de lichte en voedingsmiddelenindustrie, een uitvloeisel van de hervormingen van 1965 en volgende jaren. De groei overtrof de plancijfers (7,4 - 7,9%). De groeipercentages in de produktiemiddelenindustrie (groep A) waren voor 1966-1970 en 1961-1965 resp. 8,6 en 9,6. Gepland was een groei van 8,3 - 8,7%. De convergentie tussen de groeipercentages voor groep A en groep B is te danken aan het feit, dat gedurende de jaren 1968, 1969 en 1970 voor het eerst in de economische geschiedenis van de Sowjetunie sinds 1929 de consumptiegoederenindustrie sneller groeide dan de produktiemiddelenindustrie².

De totale bruto investeringen namen gedurende 1966-1970 met 7,1% per jaar toe, hetgeen betekent dat de groei trager was dan in het plan werd voorzien (8,0%). Gedurende het zevenjarenplan groeiden de totale investeringen met 7,4% per jaar. De investeringen in vaste activa namen eveneens met 7% per jaar toe, minder snel dan gepland (7,5%). De investeringsquote bleef gehandhaafd op het niveau van de periode 1961-1965, nl. op 23,8% van het besteedbare nationale inkomen.

Bij een jaarlijks groeitempo van het nationaal produkt van 7,1% wordt de waarde van de marginale

kapitaalcoëfficiënt 3,3. De marginale kapitaalcoëfficiënt, die tussen 1951-1955 en 1961-1965 voortdurend steeg, heeft in de laatste jaren de neiging te dalen (1961-1965: 3,6). Overigens kleven er aan de berekening van deze coëfficiënten vele bezwaren. Zo wees bijv. de enige tijd geleden overleden Russische econo-mist Vainštejn er herhaaldelijk op, dat de investeringsquote in feite veel groter was, aangezien investeringsgoederen vanwege de heersende prijsvorming ondergewaardeerd waren t.o.v. consumptiegoederen. Hij schatte de investeringsquote op $\pm 35\%$. Aan de absolute hoogte van deze cijfers moet men daarom maar niet al te veel betekenis hechten.

Aan de stijgende trend van het aandeel van groep A1 — investeringsgoederen voor de productie van investeringsgoederen — in het totaal van groep A is een einde gekomen (in 1965-1966: 82%).

Hoewel de totale bruto investeringen over 1966-1970 met 42% t.o.v. 1961-1965 zijn toegenomen is het aandeel van één sector en vier industrietakken in het totaal tussen 10% en 29% afgenomen (huizenbouw -10; elektrische energie -11,5; staalindustrie -18; hout -24; bouwmaterialen -29). Van 3 sectoren en één industrietak is het aandeel in het totaal tussen de 15% en 22% toegenomen (lichte industrie +15; landbouw +17; in de staatssector +20,5; bouwnijverheid +22; machinebouw +18). Het aandeel van de investeringen in groep B (consumptiegoederenindustrie) is als geheel genomen met 13% gestegen.

Het reële inkomen per hoofd steeg cumulatief 5,9% per jaar gedurende 1966-1970. Voor een hoger groeicijfer moet men teruggaan tot 1951-1956 (7,3%). Het gemiddelde maandloon in de staatssector steeg 4,7% per jaar, meer dan gepland (3,8%) en meer dan in de periode 1959-1965 (2,9%) of 1961-1965 (3,6%). De stijging in de collectieve landbouw was groter. Gedurende 1966-1970 stegen de gemiddelde inkomsten uit arbeid van kolchozniki met 7,2% per jaar.

Ook de introductie van een gegarandeerd loon voor de kolchozboe-

¹ 1966: 11%; 1967 niet beschikbaar; 1969 - 3%.

² Desalniettemin was het aandeel van groep B in de totale industriële productie in 1960 het hoogst, nl. 27,5% (1970: 26,2%).

rén, betaling per maand en niet meer per halfjaar of kwartaal, en opname in de sociale voorzieningen van de staat zijn belangrijke aspecten van een geleidelijke nivellering van de inkomensverschillen tussen stad en platteland.

Was het gemiddelde maandloon van sovchozniki, afgezien van regionale verschillen in 1964 nog 30% lager dan dat van arbeiders in de industrie, in 1970 was dat volgens Bush³ nog ongeveer 20%. Strauss⁴ schat, dat in 1964 het gemiddelde looninkomen van kolchozniki 80% bedroeg van dat van de staatsboeren, maar de „gemiddelden” zijn te grof voor een werkelijk zinvolle interpretatie.

De invloed van de inflatie kwam tot uitdrukking, enerzijds in de snelle jaarlijkse stijging (8,5%) van de detailhandelsomzet, sneller dan gepland (7,0%) en veel sneller dan in de periode 1961-1965 (5,7% per jaar), en aan de andere kant in de snellere stijging van de particuliere besparingen dan van de inkomens.

De belangrijkste gegevens van het negende vijfjarenplan, 1971-1975

De grenswaarden van het geplande groeipercentage van het netto reële inkomen zijn 6,5 en 7,0, iets lager dan voor het vorige plan (6,6 - 7,1) en het werkelijke cijfer voor die periode (7,1).

De arbeidsproductiviteit zal moeten groeien met 6,3 - 7,0% per jaar (vorige plan: 5,9 - 6,2%), zodat men nog iets hoger mikt dan de gerealiseerde stijging gedurende 1966 - 1970 (6,5%). Opvallend in de plancijfers voor de industriële produktie is de snellere groei van de consumptiegoederenindustrie in vergelijking tot de produktiemiddelenindustrie. Totale industrie: 7,3 - 7,9% per jaar, groep A: 7,1 - 7,7% en groep B: 7,6 - 8,2%. Voor het plan 1966 - 1970 waren deze cijfers resp.: 8,0 - 8,5%, 8,3 - 8,7% en 7,4 - 7,9%. Gecorrigeerd voor de invloed van de omzetbelasting betekent dit, dat groep B in 1975 26,7% van de bruto industriële produktie omvat, hetgeen altijd nog lager is dan de 27,5% uit 1960. De arbeidsproductiviteit in de industrie moet toenemen met 6,3 - 7,0% per jaar.

De snelste groeiers zijn de chemische industrie (11,2% per jaar) en machinebouw en metaalbewerking (11,2%); de laatste tak moet zijn produktie van consumptiegoederen

met 17,1% per jaar opvoeren. Op het ogenblik wordt ruim 11% van de capaciteit van de zware industrie benut voor de produktie van consumptiegoederen. In 1975 zal dat ongeveer 20% zijn.

Aangezien het aandeel van de chemie in de totale bruto investeringen in 1966 - 1970 met 8% is gedaald, kan de geprojecteerde snelle groei van deze tak enige bevreemding wekken. Vergelijkt men echter de plancijfers voor 1966 - 1970, de gerealiseerde produktie in deze periode en de plancijfers voor 1971 - 1975 met elkaar, dan blijkt er een behoorlijke achterstand op de plancijfers te zijn ontstaan. Tevens is er sprake van een aanzienlijke „inhaalproduktie” gedurende 1971 - 1975, welke mogelijk moet worden gemaakt door verkorting van constructieperioden en sterke opvoering van de arbeidsproductiviteit (8,5 - 11,2% per jaar).

De bruto landbouwproduktie zal in de komende vijf jaar 3,7 - 4,1% per jaar toenemen. De arbeidsproductiviteit moet 6,5 - 7,0% per jaar omhoog. De stijging van de produktie komt dus ongeveer overeen met het bereikte resultaat over 1966 - 1970. De taakstelling is in ieder geval lager dan voor de voorgaande planperiode (4,6% per jaar). Dat mag ook eigenlijk wel, gezien de problemen in de landbouw en gezien het feit, dat men in de voorafgaande periode niet alleen de wind maar het hele klimaat mee had. Voor de landbouw is de voorziening met inputs altijd een belangrijk knelpunt geweest. Groeiden de totale bruto investeringen in de landbouw in de voorgaande periode met een cumulatief percentage van 10,8 (lager dan gepland), in het nieuwe plan zal de groei daarvan in totaal per jaar 9,4% zijn; in de staatssector 11,2% en in de collectieve sector 6,2% per jaar. De totale bruto investeringen in de economie als geheel zullen met 6,3 - 7,0% per jaar toenemen (minder dan gedurende 1966 - 1970), zodat het aandeel van de landbouw in het totaal weer iets zal toenemen. Het cijfer voor de totale investeringen in de landbouw bevat echter een aanzienlijk bedrag bestemd voor huizenbouw ten behoeve van staatsboerderijen en voor landverbetering. Bovendien zijn er enige complicaties gerezen in verband met de omschakeling van 1955 op 1967 als basisjaar voor de prijzen. Het aandeel van de landbouw inclusief de daarmee nauw verweven in-

dustrietakken, tezamen het „agrari-sche complex” vormend, in de totale investeringen zal waarschijnlijk stijgen van 26% gedurende 1961 - 1965 en 30% in de periode 1966 - 1970 tot 33% over 1971 - 1975.

In 1968 was de hoeveelheid kapitaal per arbeider in de landbouw nog maar 40% van die per arbeider in de industrie. In de Verenigde Staten is het relevante percentage 165; duidelijk in het voordeel van de boerdus, hetgeen ook verband houdt met het veel minder intensieve gebruik van machines in de landbouw dan in de industrie. Ondervulling van plancijfers voor investeringen, in de landbouw zowel als elders in de economie, zijn, meer nog dan op interindustriële verschuivingen, terug te voeren op stagnaties in de bouwnijverheid.

Het investeringsprogramma voor 1971 - 1975 geeft merkwaardigerwijs geen onderverdeling voor de overige sectoren en bedrijfstakken. Kennelijk is men het over die verdeling nog niet eens kunnen worden en heeft Brežnev in ieder geval zijn tot op heden succesvolle agrarische politiek veilig willen stellen.

De jaarlijkse stijging van het reële inkomen per hoofd is gefixeerd op 5,4% (1966 - 1970: 5,9%). In tegenstelling tot 1966 - 1970 zal de publieke consumptie gedurende de planperiode aanzienlijk minder snel groeien dan in de voorgaande periode. Voor 1959 - 1965, 1966 - 1970 en 1971 - 1975 (plan) zijn de resp. cumulatieve groeipercentages 8,2, 8,5 en 7,0 per jaar.

R. Wetsteyn

³ K. Bush: „Soviet agriculture in the seventies”, mimeographed, 1971.

⁴ E. Strauss: „Soviet agriculture in perspective”, Londen 1969, blz. 207.

Bronnen:

Ontwerp-directieven voor het 24ste congres van de CPSU m.b.t. het vijfjarige ontwikkelingsplan voor de volkshuishouding van de USSR gedurende 1971 - 1975 in „*Ekonomičeskaja gazeta*”, februari 1971, no. 8. „Directieven voor het 24ste congres van de CPSU” enz. Verslag door de premier, A. N. Kosygin, op 6 april 1971.

K. Bush: „Is the ninth five-year plan consumer-oriented?” mimeographed, 1971.

K. Bush: „Soviet agriculture in the seventies”, mimeographed, 1971.

Seminaar Milieukunde 1971/1972

De toenemende vervuiling van ons leefmilieu vormt een ernstige bedreiging voor de gehele natuur en mede daardoor voor ons eigen bestaan. Het is daarom noodzakelijk op korte termijn een milieubeheer te ontwikkelen dat een verder afglijden tegengaat en de reeds bestaande vervuiling terugdringt. Het gaat hier om een uitermate ingewikkelde problematiek van ecologische aard, die biologische, technische, medische, psychologische, sociologische, economische, politieke en tal van andere aspecten vertoont. Ecologische problemen kunnen daarom alleen door interdisciplinaire samenwerking opgelost worden.

Met het oog hierop hebben het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde TNO en de Stichting Postakademiale Vorming Gezondheidstechniek besloten gezamenlijk een „seminaar milieukunde” te organiseren.

Het seminaar is voorbereid door een werkgroep, waarin zitting hebben:

J. W. H. van den Berg, arts, Hoofd van de Hoofdafdeling Gezondheidsstatistiek van het CBS;
Dr. F. Doeleman, Hoofd Afdeling Onderwijs van het NIPG TNO;
Dr. H. L. Golterman, Directeur van het Limnologisch Instituut Vijverhof;
Prof. Ir. L. Huisman, Hoogleraar in de Civiele Gezondheidstechniek aan de Technische Hogeschool te Delft;
Mw. Drs. C. M. Kuiper, psychologe, wetenschappelijk medewerkster van het NIPG TNO;
Prof. Drs. E. H. van de Poll, Buitengewoon Hoogleraar in de Verkeerskunde aan de Technische Hogeschool te Delft;
Prof. Dr. C. D. Schaeffer, Inspecteur van de Volksgezondheid i.a.d. bij de Hoofdinspectie van de Volksgezondheid belast met het toezicht op de Hygiëne van het Milieu;
Ir. D. van Zuilen, Directeur van het Instituut voor Gezondheidstechniek TNO.

Het seminaar is bedoeld voor academici die in hun werk met vervuiling en sanering van het milieu te maken hebben. Het aantal deelne-

mers zal niet meer dan 30 kunnen bedragen.

Voor het seminaar is de vorm gekozen van vier conferenties, elk van een week. De eerste week wordt gehouden van 25 t/m 29 oktober 1971 in „de Baak” te Noordwijk. Het thema is: *Het natuurlijk leefmilieu*. De volgende drie weken worden alle in het conferentie-oord Hydepark te Driebergen gehouden. De tweede week, van 13 t/m 17 december, heeft als thema: *Het leefmilieu en de verontreiniging*. Tijdens de derde week, die van 31 januari t/m 4 februari 1972 valt, wordt het onderwerp *Milieugebruik* behandeld. Gedurende de laatste week, van 10 t/m 14 april 1972, zal getracht worden tot een integratie te komen rond het thema *Milieubeheer*. Een gedetailleerd overzicht van de wekprogramma's is op

aanvraag verkrijgbaar.

De kosten van inschrijving zullen, afhankelijk van het aantal deelnemers en een te verwachten subsidie, ongeveer f. 1.000 bedragen. In dit bedrag zijn de verblijfkosten van viermaal een week in een conferentie-oord begrepen. Aangezien de vier weken zo geprogrammeerd zijn dat zij één cyclus vormen, kan men slechts voor het seminaar in zijn geheel inschrijven.

Aanmeldingen gaarne vóór 15 september 1971 bij de Afdeling Onderwijs van het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde TNO, Wassenaarseweg 56, Leiden, tel. (01710) 5 09 40. Voor nadere inlichtingen wende men zich tot het Hoofd van de afdeling, Dr. F. Doeleman (toestel 330).



Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek van de uitgaven der Overheid voor onderwijs 1968. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1971, 45 blz., f. 6,50.

Het doel van deze publikatie is: 1. het vaststellen van de omvang en de groei van de overheidsuitgaven voor onderwijs; 2. het verschaffen van een inzicht in de verdeling van de overheidsuitgaven voor onderwijs naar richting (openbaar, bijzonder), naar schoolsoort en naar kostensoort; 3. het vaststellen van het aandeel in de financiering van de overheidsuitgaven voor onderwijs van het Rijk, de provincies en de gemeenten. De publikatie bevat voorts een overzicht van de bedrijfsvoering der nijverheidsscholen, voor zover ten laste komend van de overheid, opgebouwd uit de rekening- en verantwoordingsstaten der afzonderlijke scholen.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek der gemeentefinanciën. Comptabele gegevens 1966-1969. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1971, 61 blz., f. 8,50.

De tabellen in deze statistiek be-

vatten in het algemeen uitsluitend gegevens over het laatste rekeningsjaar en het laatste begrotingsjaar waarvoor de statistische bewerking plaatsvond en, in de gevallen waarin die beide jaren niet aansluiten, tevens van het vóórlaatste begrotingsjaar. Reeksen waarin ter vergelijking ook uitkomsten van oudere jaren voorkomen, zijn opgenomen in de inleidingsstaten. Aangezien deze statistiek wat opzet en inhoud betreft (behoudens de toevoeging van recentere rekenings- resp. begrotingscijfers) vrijwel identiek is aan de vorige (1965-1968), is slechts dan overgegaan tot bespreking van de afzonderlijke staten en tabellen, indien de nieuwe gegevens hiertoe aanleiding geven.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek der provinciale financiën. Rekeningen 1967. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1971, 101 blz., f. 13.

Naar methodiek en indeling komt deze statistiek goeddeels overeen met de voorafgaande publikaties met betrekking tot de jaren 1960-1966. De toelichting beperkt zich tot de analyse van de uitkomsten welke de jaren

1963 t/m 1967 betreft. Bij deze bespreking wordt niet alleen aandacht besteed aan de ontwikkeling bij de gezamenlijke provincies in de vijfjarige periode 1963-1967, maar ook komt de relatieve betekenis der vergelijkbare bedragen van de afzonderlijke provincies ter sprake.

Prof. Dr. W. Albeda: Sociaal-economisch beleid en economische orde. Universitaire Pers Rotterdam, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1971, 132 blz., f. 12,50.

Dit geschrift bevat zes hoofdstukken: 1. Enkele problemen van centraal economisch beleid (inaugurale rede, 1966); 2. De grote transformatie; de groei van het sociaal-economisch beleid in Nederland (eerder gepubliceerd in *Evangelie en Maatschappij*); 3. De loonpolitiek als probleem van sociaal-economisch beleid (eerder gepubliceerd in *Evangelie en Maatschappij*); 4. Een actief arbeidsmarktbeleid (eerder verschenen in *De Economist*); 5. Toekomstdenken, planning en publieke opinie; 6. Het vraagstuk van de alternatieve economische orde.

W. P. Erasmus: Invordering van belastingen. Tweede druk. Uitgeverij FED, Deventer 1971, 226 blz., f. 25.

In de elf jaar sinds het verschijnen van de eerste druk hebben zich op het gebied van de invordering allerlei ontwikkelingen voorgedaan, welke tot een herziening en gedeeltelijk herschrijven van de inhoud van dit boek hebben geleid. Er is ook in zoverre uitbreiding aan gegeven dat in ruimere mate aandacht is geschonken aan de inning van provinciale en gemeentelijke belastingen, waterschapslasten, premies voor de sociale verzekeringswetten e.d. De uitgave is in het bijzonder voor studerende bedoeld, doch kan ook de practicus van nut zijn.

Drs. H. J. Cozijnsen en R. J. van Biene: Programmeren. Serie „De leer van de informatica”. Wolters-Noordhoff, Groningen 1971, 264 blz., f. 29,50.

Dit boek over programmeren is als volgt opgebouwd:
— oriëntatie over informatica en

- computer (hoofdstukken 1 en 2);
- nadere oriëntatie aan de hand van een specifieke computer (hoofdstuk 3);
- basiskennis programmeren algemeen (hoofdstukken 4 en 5);
- programmeren in een assembleertaal (hoofdstuk 6);
- toepassing van het programmeren op standaardproblemen (hoofdstuk 7);
- inleiding tot het voortgezet programmeren (hoofdstuk 8).

Een deel van de behandelde stof is niet strikt noodzakelijk om te kunnen programmeren, maar is volgens het voorwoord van de schrijvers bedoeld om de programmeur zoveel algemene kennis te verschaffen, dat hij boven het probleem komt te staan.

Drs. E. P. de Jong: De regeling van de werkstaking en de civiele rechtsorde. Uitgaven van het Molengraaff Instituut voor Privaatrecht te Utrecht, nr. 3. W. E. J. Tjeenk Willink, Zwolle 1971, 44 blz., f. 6,50.

Gezien de recente uitspraken in kort geding te Utrecht en Rotterdam een zeer actuele beschouwing.



Nederlandse Economische Hogeschool

Hogeschool voor Maatschappijwetenschappen

Bij de Sectie Algemene Leer der Economie aan de Juridische Faculteit bestaat per 1 augustus a.s. een vacature voor een

WETENSCHAPPELIJK (HOOFD-) MEDEWERKER(STER)

Vereist is een doctoraal examen in de economie (algemene richting). Ook zij die binnenkort afstuderen kunnen reflecteren. Tot zijn (haar) taak zal behoren het mede verzorgen van het onderzoek.

Benoeming zal geschieden in het rangenstelsel voor wetenschappelijke medewerkers. Premie AOW/AWW voor rekening van de hogeschool.

Sollicitaties binnen 14 dagen na het verschijnen van deze advertentie richten aan de voorzitter van de benoemingscommissie van de sectie Algemene Leer der Economie, Drs. J.G. Weegenhuise p/a Nederlandse Economische Hogeschool (H16-28), Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016.